

K čemu je středoškolákům psychologie

Velikým uměním učitelů psychologie je organické propojení teoretických základů disciplíny s řešením otázek a problémů žáků. Málokdo to však umí a praxe ukazuje, že výuka psychologie na SŠ mívá k životu studentů jen minimální vztah.

**VÁCLAV MERTIN
(1951)**

Školní psycholog,
pracuje na katedře
psychologie FF UK
a v pedagogicko-
psychologické poradně.

Uznání i další rozvoj oboru psychologie jsou do značné míry závislé na psychologické kultivovanosti veřejnosti, která přijímá psychologické poznatky i služby. A je přitom jedno, jestli jde o nezúčastněnou veřejnost, o klienty a pacienty nebo spolupracující odborníky – lékaře, učitele, sociální pracovníky, soudce... Je proto důležité, jaká psychologie a jakým způsobem je potenciálním uživatelům nabízena, případně, jak je vyučována. Již na základní škole jsou žáci nesystematicky seznamováni s některými psychologickými poznatky, na střední škole představuje psychologie samostatný předmět nebo je vyučována v rámci základů společenských věd. Psychologie je ovšem studijním předmětem i na vysokých školách.

Exaktní i duchovědná

Psychologie je nesmírně bohatá, dynamicky se rozvíjející disciplína, která zájemcům, uživatelům i samotným psychologům nabízí nejrozmanitější podoby. Na jedné straně spektra je například pozitivisticky exaktní behaviorální genetika, psychometrie, psychotechnika a na straně druhé duchovědná filozofující psychologie. Velké rozdíly v zaměření a v přípravě spatřujeme už u zájemců o studium při přijímacích zkouškách na obor psychologie. Zatímco pro některé stojí v popředí psychologie jako obor, který má napomoci v řešení vlastních osobních problémů, nebo je vnímán téměř jako volná umělecká disciplína bez větších pravidel, jiní ji chápou jako soustavu přesných definic, neatřesitelných poznatků srovnatelných s jakoukoli jinou exaktní disciplínou, zejména s biologií nebo medicínou. Všechny tyto stránky psychologie jsou v zásadě možné a záleží na jedinci, kterou si zvolí. Je pravda, že někdy nemáme sami ujasněné, co vlastně do psychologie začleníme a co už je mimo její rámec, takže někteří psychologové vedle použití psychologických testů vytvářejí klientům bez rozpaků horoskopy, apli-

kují kineziologii, pracují s mantrami, holotropně dýchají... Tedy používají metody, které 'kamenná' psychologie obvykle neuznává.

Toto široké rozpětí platí ve stejné podobě i pro výuku psychologie na středních školách, i když ta je zde přece jen částečně svázána cíli stanovenými ministerstvem školství. Dále pochopitelně záleží na typu střední školy. Na gymnáziích se psychologie vyučuje v rámci Základů společenských věd. Hodinová dotace pro tuto oblast však není velká, takže větší prostor i volnost psychologie nachází ve volitelném Společenskovědním semináři. Na středních zdravotnických školách se v rámci samostatného předmětu vyučuje například psychologie obecná, vývojová, sociální, psychologie osobnosti, psychologie nemocných, psychologie sestry. Rovněž na pedagogických školách tvoří psychologie samostatný předmět s koncentrací na psychologii obecnou, vývojovou, osobnosti, pedagogickou, sociální, základy psychopatologie. I některé učební obory mají ve svých osnovách zařazenu speciálně zaměřenou psychologii. Všichni středoškoláci mají za sebou dílčí zkušenosti z 'výuky' psychologie na základní škole – kde se dílčí poznatky a metody uplatňují například v oblasti volby povolání.

Čtyřka z psychologie

Ministerský rámec však nesděljuje učitelům detailně, na co má výuka položit důraz ani jaké výukové metody zvolit. Takže v přístupech jsou mezi učiteli psychologie obrovské rozdíly. Někteří skládají psychologii výlučně z množství her, praktických cvičení, testů, dotazníků, zatímco jiní představují psychologii jako souhrn pojmů, pouček, teoretických poznatků. Ještě v nedávné době jsme se setkávali s výukou psychologie podle Štefanovičovy učebnice Psychologie pro gymnázia, ve které je těžiště ve velmi tradičně prezentované obecné psychologii.

Ilustrace foto: Pavel Cejpek

Taková a jí podobné učebnice a přístupy naplňují kritiku současné školy, o níž se říká, že je dekontextualizovaná, tedy že má jen minimální vztah k životu, který žáci a studenti žijí, kterému rozumějí, který utváří podstatná schémata v jejich myslích a na kterém fakticky stojí jejich budoucnost. Přitom právě v sepětí s každodenním životem tkví pochopitelná obrovská přitažlivost psychologie pro mladé lidi. Učitelům tuto odtažitost příliš nevyčítám, protože ani samotná psychologie někdy nemá v tomto směru jasno. Někteří psychologové-autoři mají pocit, že z dobré definice vjemu a počítku, inteligence, z obecné poučky si i laik provede snadno aplikaci na konkrétní životní událost. Od dob Witmerových stále existuje větší či menší napětí mezi teoretickou psychologií a její aplikací v běžném životě.

Jeden problém výuky spočívá v tom, že na rozdíl od mnoha oblastí vyučovaných ve škole před psychickými jevy nelze utéct, dotýkají se každého jedince v každé chvíli běžného života, každý s nimi má zkušenosti. I ten, kdo neabsolvoval ani jednu lekci psychologie, se musí vypořádat s řadou náročných situací, které vyžadují aplikaci psychologických poznatků. Vnímá vlastní nálady, jedná s druhými lidmi, navazuje partnerské vztahy, vychovává děti, nemůže si zapamatovat učební látku, prožívá radost, trápí se. Přitom aplikuje konkrétní psychologii a velmi záleží, jaká je mu nabídnuta. Je rozdíl, jestli používá sto let staré

psychologické poznatky, nebo jestli jsou přece jen z novější doby.

Ovšem druhá stránka je, že psychologie je vědecká disciplína jako každá jiná a má svou historii, významné osobnosti, pojmy a jejich definice, teorie, vyspělou metodologii, výzkumné poznatky, odpovědi na otázky. Tyto poznatky pak představují přirozené zázemí pro rozvoj psychologie jako oboru.

Obvykle je cesta od jedné podoby psychologie ke druhé dlouhá, plná zákrut, slepých uliček. Někdy naopak dochází k neúměrnému zkracování cesty mezi oběma podobami psychologie. K první variantě dochází například v případech, kdy se psychologové odmítají vyjádřit k psychologickým problémům s tím, že odpověď je složitá a nemají k ní zatím dostatek podkladů. Druhý případ představuje přímá aplikace experimentálních poznatků o mozku na otázky strategií a technik učení.

Velká otázka je, jak hodnotit výsledky výuky psychologie. V tom se ovšem psychologie příliš neliší od tělesné, pracovní, výtvarné a hudební výchovy. Jestliže jeden průzkum zjistil, že na některých středních pedagogických školách hodnotí učitelé předmět psychologie i dostatečnými a průměr známek na SPPGŠ je 2,4, signalizuje to v těchto případech spíše verzi hodnocení znalostí. Někteří učitelé naopak nedávají než jedničky, nanejvýš dvojky. To by zase odpovídalo tomu, že ▶

Někteří psychologové mají pocit, že z dobré definice vjemu a počítku, inteligence, z obecné poučky si i laik provede snadno aplikaci na konkrétní životní událost.

větší důraz kladou na osobní zkušenost studenta, na jeho prožitky a angažovanost než na konkrétní znalosti.

Když Ivanka lichoť a Pavel provokuje

Vzhledem k tomu, že gymnázium je stále pokládáno za přípravku na vysokou školu a při přijímacích zkouškách na některé typy škol jsou i testy z psychologie, učitelé přizpůsobují výuku požadavkům přijímacích zkoušek. Zatím jsem nezaregistroval, že by na některé vysoké škole kladli při přijímacích důraz na prožitky a zkušenosti, ale vždy jsou obsaženy více či méně rafinovaně zkoumané psychologické znalosti. Je tedy nutné pochopit učitele středních škol, kteří přejí svým studentům přijetí na vysokou školu a chtějí maximalizovat jejich šanci, a přizpůsobují výuku požadavkům přijímacích zkoušek. To pochopitelně není výlučný problém psychologie, i v dalších předmětech se škola snaží všechny děti připravit na kariéru studenta a následně profesionála v oblasti historie, literární vědy, chemie, matematiky, ačkoli většina z nich bude celý život pouze uživateli poznatků těchto disciplín. Myslím, že budeme muset při středoškolském studiu směřovat k ještě větší individualizaci a těm, kteří se chtějí určitému oboru věnovat hlouběji, nabízet volitelné, rozšiřující předměty, případně kurzy se specifickou obtížností. Možné je i samostudium pod supervizí učitele.

Mé představy o tom, co učit (obsah) i jak učit (forma) v psychologii na středních školách, se odvíjejí od cílů, ke kterým máme (chceme) studenty vést. Psychologii chápu jako teoretickopraktickou disciplínu, která přijímá podněty ze života, aby po jejich zpracování nabídla lepší porozumění životu, případně aby nabídla vhodnější nástroje k jeho ovlivnění. Výuka psychologie by měla získat nebo udržet zájem studentů o psychické jevy i o psychologii a zprostředkovat jim alespoň některé současné psychologické pohledy.

Za podstatné pokládám rozlišit přípravu profesionálních psychologů a uživatelů psychologie. Všichni, včetně psychologů, jsou uživatelé psychologických poznatků. Pouze nepatrná část jedinců vystuduje psychologii, a ta se tak stane jejich profesí. Z tohoto rozlišení pro mě vyplývá, že například učitel nemusí nezbytně znát, že slavný pokus s efektem očekávání provedl v roce 1968 Robert Rosenthal, nemusí znát pojem Pygmalionův efekt, sebenaplnující předpověď. Měl by mít ale pevně zafixován poznatek, že při každém zkoušení musí dát pozor, aby nebyl příliš ovlivněn tím, že Pavel ho neustále štvě svými provokacemi a dredy, zatímco Ivanka mu lichoť neskonalem obdivem.

Vymyšlená od katedry

Vědět, co je id, ego, superego snad patří ke všeobecné vzdělanosti, ale neznalost těchto konstruktů určitě neovlivní uplatnění psychologie v konkrétní činnosti lékaře. Na druhé straně výlučně na bezprostřední praxi orientovaný přístup vede u některých v psychologii nedostatečně vzdělaných uživatelů, ale i u dalších odborníků

nepsychologů k tomu, že mechanicky používají natrénované způsoby bez ohledu na to, zda jsou vhodné, či nikoli. V případě, že dojde k odchylkám od naučené situace, bývají ztraceni. Takže jakési teoretické zázemí je nezbytné. A v tom spočívá veliké umění některých učitelů psychologie, kteří dokáží organicky propojit řešení každodenních otázek a problémů studentů s teoretickými základy disciplíny. Vzhledem k bohatým zkušenostem s učiteli jsem neustále konfrontován s touto dichotomií nejen při výuce, ale i v běžné pedagogické praxi. Učitelé znají i poměrně nové teoretické poznatky z učebnic psychologie, při řešení praktických problémů ve škole používají postupy, které při zkoušce z psychologie odmítají. Podobně i lékaři a zdravotní sestry nepochybně absolvují kurzy v psychologii, přičemž jejich aplikace psychologie v kontaktu s pacientem je neustále velmi chatrná. Jako kdyby existovaly dvě psychologie. Jedna ke zkouškám, vymyšlená od katedry, nemající žádnou souvislost s životem, a pak psychologie, která se uplatňuje v životě. V tomto druhém případě jde o psychologii evidence, zdravého rozumu, názorů autorit, vlastních zkušeností a podobně.

Výuka psychologie by měla studentům ukázat různé pohledy a přístupy ke konstrukci psychologických pojmů, koncepcí, a tím je vést k větší toleranci. Jsem přesvědčený, že ke splnění tohoto cíle výrazně přispívá důkladná metodologická průprava.

Jak už jsem uvedl, všichni studenti střední školy by měli mít možnost v rámci kurzu psychologie pracovat na porozumění sobě i druhým, na rozvoji komunikačních a studijních dovedností. Výuka psychologie na střední škole by měla podnítit celoživotní zájem o psychologii. Tomu by měl odpovídat i výběr témat.

Patrně ještě důležitější je, kdo psychologii vyučuje. Mnohdy je pokládána za tak snadný předmět, že ji učí leckdo. Někde si zajišťují psychology z praxe. Ti mohou mít nesmírnou přitažlivost pro studenty, je však otázka, jak jsou vybaveni didakticky. Za vhodné pregraduální vzdělání pokládám studium učitelství psychologie, případně studium psychologie spojené s učitelskou přípravou.

O JEDNÉ UČEBNICI PSYCHOLOGIE

Pokus, jak vnést do výuky psychologie aktivizující metody, představuje učebnice pro „alternativní výuku psychologie na středních školách“ od dvou učitelů zlínského gymnázia. Autoři se ve 28 lekcích snaží aktivizovat žáky množstvím pracovních listů, úkolů, cvičení, her. Celkem pečlivě čerpali z českých příruček z poslední doby, a tak se drželi tradičních témat úvodů do psychologie. Od historie disciplíny přes cití a vnímání, vůli, inteligenci a tak dále docházejí až k vývoji osobnosti. Autoři nepřinášejí zcela nová řešení ani originální metody, přínosné ovšem je, že učitel i studenti dostávají k dispozici ucelený materiál.

Šil a Karolová (2004). Já člověk.

Olomouc: Votobia.

Myslím, že budeme muset při středoškolském studiu směřovat k ještě větší individualizaci a těm, kteří se chtějí určitému oboru věnovat hlouběji, nabízet volitelné, rozšiřující předměty, případně kurzy se specifickou obtížností. Možné je i samostudium pod supervizí učitele.